

УДК 378.147

І. В. РАДЧЕНЯ

старший лаборант

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

**ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ
ДО ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

Стаття містить дослідження теоретичних аспектів підготовки майбутнього вчителя початкових класів щодо формування здорового способу життя молодших школярів. Розкривається зміст психолого-педагогічної підготовки майбутніх учителів початкових класів, який повинен бути спрямований на формування у студентів певних компонентів саморозвитку. Розглядається нова стратегія підготовки вчителя початкових класів на сучасному етапі (формування у студентів професійних якостей). Аналізуються основні принципи валеологічної підготовки майбутніх учителів у вищих педагогічних навчальних закладах, які розвивають їх знання та вміння щодо формування здорового способу життя в учнів початкових класів.

Ключові слова: здоров'я, здоровий спосіб життя, валеологія, підготовка, майбутній учитель, принципи, стратегія.

В умовах економічної та екологічної кризи в Україні збереження здоров'я підростаючого покоління віднесено до кола пріоритетних проблем. Так, у Національній доктрині розвитку освіти в Україні на період до 2021 р. зазначається, що пріоритетом державної політики має бути "...формування здорового способу життя як складової виховання, збереження і зміцнення здоров'я дітей та молоді..." [5].

До початку ХХ ст. умови існування людства визначала сама природа. Людина ж до цих умов біологічно пристосовувалася впродовж усього попереднього періоду існування. Але з того часу, як вона почала активно змінювати умови своєї життєдіяльності, позначився її вплив на зміни в самій природі. Ці зміни в останній чверті ХХ ст. набули катастрофічного масштабу.

Як стверджують науковці, загроза здоров'ю людини розглядається світовою спільнотою як додаткова до раніше визначених загроз планетарного масштабу – загроза світової війни, екологічні катаклізми, контрасти в економічних рівнях країн планети, демографічна загроза, нестача ресурсів планети, наслідки науково-технічної революції, проблеми техногенного походження. Вони вважають, що це є антропологічна катастрофа, сутність якої визначається основним законом природи: кожен біологічний вид вимирає, якщо змінюються умови існування, до яких він був пристосований тисячоліттями впродовж своєї еволюції.

За останнє десятиріччя значно збільшилася чисельність дітей, які мають хронічні захворювання та функціональні відхилення стану здоров'я. Аналіз деяких наукових досліджень підтверджує, що тільки кожна п'ята

дитина є здоровою; здоров'я школярів значно погіршилося не лише в Україні, але й в країнах СНД [2].

Спосіб життя відноситься до провідних факторів, які формують здоров'я, фізичний і нервово-психічний розвиток дітей шкільного віку. Це набуває особливої важливості в період, коли система освіти перебуває в стадії постійних змін, а саме:

- має негативний вплив мікросоціальних, біологічних і психологічних факторів школи та сім'ї ;

- має збільшення числа захворювань учнів у школі, зокрема збільшення чисельності дітей із хронічною патологією, зниженою гостротою зору і порушеннями опорно-рухового апарату [3].

У таких умовах до особистості вчителя висуваються підвищені вимоги щодо його професійних і особистісних якостей. Він має бути не лише висококваліфікованим спеціалістом-професіоналом у межах викладання свого предмета, а й людиною високої валеологічної культури у своїй професії. Статус і роль учителя як професіонала і творчої особистості визначаються його валеологічною підготовленістю. Забезпечення радикального підвищення професіоналізму у поєднанні з загальною валеологічною культурою передбачає процес різнобічного розвитку майбутнього вчителя, формування гуманістичної педагогічної позиції на основі єдності професійної, суспільно-економічної та валеологічної підготовки.

Вирішення означених завдань потребує трансформації ціннісного змісту підготовки майбутнього вчителя, зокрема: уміння вести проектну, дослідницьку діяльність; бути не стільки носієм цінностей, скільки дослідником оздоровчо-освітніх процесів, здійснювати їхній валеологічний аналіз на основі системи знань і вмінь про здоровий спосіб життя; створювати сприятливе середовище навчання і виховання учнів.

Видатні педагоги минулого приділяли значну увагу питанням професійної діяльності вчителя: успішній професійній діяльності особистості залежно від її природних нахилів, здібностей і вмінь (Я. А. Коменський, А. Д. Дістервег, Г. С. Сковорода, О. В. Духнович); володінню педагогічними вміннями й технікою (Й. Ф. Гербарт, І. Г. Песталоцці, А. С. Макаренко); поєднанню педагогічних здібностей, високого рівня знань про культуру здоров'я, професіоналізм і майстерність (К. Д. Ушинський, С. Т. Шацький, В. О. Сухомлинський) [1,7].

На сучасному етапі розвитку психолого-педагогічної науки зміст педагогічної діяльності, яка відбиває сучасні вимоги до вчителя на рівні запитів суспільства відповідно до освітньо-оздоровчої ситуації, досліджували О. О. Абдулліна, Ю. К. Бабанський, Є. Г. Булич, К. М. Дурай-Новакова, Н. Н. Кузьміна, О. Г. Мороз, І. П. Подласий, В. А. Семиченко, Т. І. Сущенко, О. О. Щербаков. Об'єктом уваги дослідників найчастіше є моральна, психологічна готовність або підготовка вчителя до окремих сторін педагогічної діяльності.

Загальні питання реалізації валеологічного підходу, обґрунтування його системної ролі для педагогічної теорії та практики розглядали Т. К. Грузев, О. В. Куліш, Г. О. Нагорна. Сутність педагогічних умов підготовки майбутніх учителів до формування окремих аспектів здорового способу життя розкрито у працях Ю. П. Лісіцина, Л. П. Сущенко; систему валеологічних знань і вмінь – І. І. Брехман; складові та критерії здорового способу життя – А. Д. Степанова, Д. А. Изуткіна, В. І. Воробйова.

Значний практичний досвід формування здорового способу життя молодших школярів накопичений методистами: І. Д. Бех, Н. М. Бібік, Т. Є. Бойченко, Т. В. Воронцовою, Н. С. Коваль, О. І. Манюк, В. С. Пономаренко, С. В. Страшко.

Аналіз праць дослідників проблеми здорового способу життя дає підстави дійти висновку, що існує тісний взаємозв'язок між успішними навчанням і вихованням школярів, способом життя та станом їх здоров'я.

Мета статті – систематизувати й узагальнити теоретичні питання підготовки майбутнього вчителя до формування в молодших школярів здорового способу життя.

Підготовка вчителя до навчання і виховання учнів – одне з центральних питань педагогічної науки, зокрема у ВНЗ. У педагогічних дослідженнях розглядаються окремі аспекти загальної та професійної підготовки майбутніх педагогів. Так, професійну підготовку вчителя можна трактувати як систему, до складу котрої входять: психологічна готовність, практична готовність, формування світогляду, загальної культури, розвиток педагогічних здібностей, професійно-педагогічна спрямованість особистості вчителя. Складовою структурою підготовки і її головним показником є готовність як стан бути готовим до чого-небудь, до конкретної діяльності, бажання стати до виконання певної соціальної ролі.

Слід зазначити, що за педагогічним словником “підготовка” розглядається як невід’ємна складова частина єдиної системи освіти [4]. Зміст її передбачає поглиблене засвоєння наукових основ і технології обраного виду праці, розвиток спеціальних практичних навичок і вмінь, формування особистісних якостей, важливих для роботи в певній сфері людської діяльності.

Педагогічна підготовка майбутнього вчителя буде ефективною, якщо її головна мета полягатиме у створенні організаційно-педагогічних умов для професійно-особистісного розвитку майбутнього вчителя, вираженому передусім у його здатності до постійного збагачення своєї духовної та професійної культури; якщо процес професійної підготовки вчителя здійснюватиметься з урахуванням основних стадій становлення особистості як суб’єкта діяльності (адаптація студентів до нових соціально-педагогічних умов навчання, становлення активної позиції того, кого навчають, самовизначення) через насичення гуманістичним змістом традиційних курсів педагогічних дисциплін; якщо діяльність його сприятиме реконструкції вла-

сного змісту цінностей професійно-педагогічної діяльності, залучення до активної практики тощо.

Новою стратегією підготовки вчителя початкових класів на сучасному етапі є формування у студентів таких професійних якостей:

- педагогічної умілості, що є основою професіоналізму вчителя, без якої неможливо працювати в школі; вона базується на достатній теоретичній і практичній підготовці, що забезпечується навчальними закладами та вдосконалюватиметься у школі;

- педагогічної майстерності – доведеної до високого ступеня досконалості навчаючої та виховуючої умілості, що відбиває особливу відшліфованість методів і прийомів використання психолого-педагогічної теорії на практиці, завдяки чому забезпечується висока ефективність навчально-виховного процесу;

- педагогічної творчості, яка характеризується включенням у навчально-виховну діяльність тих чи інших методичних модифікацій, раціоналізації прийомів і методів навчання й виховання;

- педагогічного новаторства – найвищого рівня професійної діяльності вчителя, який органічно включає висунення і реалізацію нових, прогресивних ідей, принципів і прийомів у процесі навчання виховання й суттєве підвищення його якості [7].

Зміст психолого-педагогічної підготовки майбутніх вчителів початкових класів повинен бути спрямований на формування у студентів таких компонентів саморозвитку:

- самовизначення – вироблення своєї позиції в житті, свого світогляду, ставлення до себе та навколишнього світу, розуміння суспільних процесів, уміння поставити перед собою завдання і відповідно діяти;

- самореалізація – утвердження себе як особистості, котра не обмежує інтересів інших, а також розвиток творчих здібностей (наукових, художніх, технічних, спортивних, організаційно-комунікативних);

- самоорганізація – якість, притаманна кожній людині й особливо важлива для вчителя, який повинен мати навички елементарної психічної саморегуляції, зокрема організації режиму життя, наполегливо йти до досягнення поставленої мети, раціонально працювати та спілкуватися;

- самореабілітація – наявність у людини можливостей захистити себе культурними засобами в несприятливому оточенні, відстояти свою позицію, встановити злагоду; вміння долати конфлікти без нервових перевантажень, здатність зняти напруження; управляти не тільки своєю психікою, своїми емоціями, а й своїм тілом; вміння відпочивати, адекватно оцінювати себе та інших [1].

Підготовка майбутніх учителів початкових класів до формування в учнів здорового способу життя розглядається як цілісна, багатостороння динамічна система, яка існує відповідно до мети, завдань і принципів підготовки фахівців. При цьому її ефективність визначається ступенем відповідності вимогам суспільства, структури та змісту освітньої підготовки су-

часного вчителя, оптимальною відповідністю професіограми вчителя тощо.

Компонентами системи підготовки майбутніх учителів до формування в учнів початкових класів здорового способу життя є мета, зміст, методи, засоби, форми і результати навчання.

Її основними характеристиками виступають професійні психологічні та педагогічні знання, професійні педагогічні вміння, професійні психологічні позиції та установки, особистісні особливості, що забезпечують оволодіння професійними знаннями та вміннями [6].

Валеологічна підготовка студентів вищих педагогічних навчальних закладів визначається як система теоретичного, змістового та технологічного забезпечення формування їх готовності до професійно-педагогічної діяльності, пов'язаної з формуванням у молодших школярів здорового способу життя.

Традиційними формами валеологічної підготовки майбутніх учителів є фронтальні, групові, індивідуальні форми організації навчально-пізнавальної діяльності студентів. Акцент зміщується на валеологічну спрямованість змісту та його валеомісткість.

Важливим у підготовці майбутніх учителів є оволодіння інноваційними методами навчання, орієнтованими на імпровізацію, пошук, творчість, стимулювання евристичної діяльності, витіснення авторитарних способів пізнання, заснованих на запам'ятовуванні та репродукції. Освоєння цих методів забезпечує підготовку майбутнього вчителя до валеовідповідної діяльності, формує вміння навчати студентів діяти, імпровізувати, стати творчими особистостями, виробити творчу установку.

Особливого значення у валеологічній підготовці майбутніх учителів набуває використання такого валеологічно-образного методу, як резонансно-асоціативний, в якому поєднання зорового та звукового рядів стимулюють резонансно-асоціативні враження, інтуїцію майбутнього вчителя. Цей метод за своєю природою є поліфункціональним і може використовуватися під час викладання будь-яких предметів [9].

До основних принципів валеологічної підготовки майбутніх учителів у вищих педагогічних навчальних закладах належать: гуманізація навчально-виховного процесу; валеологічна спрямованість професійно-педагогічної підготовки; адекватність мети й системності методів формування здорового способу життя; повноти та доцільності; аналітико-синтетичний принцип; наступність; інтегративна організація процесу валеологічної підготовки; забезпечення готовності майбутнього вчителя до валеологічної виховної діяльності; естетизація діяльності, побуту, створення валеологічного середовища [10]. Ці принципи валеологічної підготовки майбутніх учителів розвивають їх знання і вміння щодо формування здорового способу життя в учнів початкових класів.

Валеологічна освіта представлена, як правило, інтегрованим курсом "Основи здоров'я", в якому розглядаються різні проблеми здоров'я люди-

ни. Зміст навчальних предметів валеологічної освіти включає предмети світоглядно-культурологічного (гуманітарно-культурного), психолого-педагогічного, спеціального циклів, забезпечує формування гуманістичних цінностей особистості, валеологічних знань і вмінь, інтегрується у зміст відповідних дисциплін навчального плану. Він не суперечить завданням того чи іншого навчального курсу і не руйнує внутрішню структуру та його логіку.

Основними компонентами змісту підготовки студентів до формування в учнів здорового способу життя є система мотивів, знань і вмінь даної діяльності вчителя, відповідно до чого виділяють мотиваційний (цільова спрямованість особистості на діяльність з формування в учнів початкових класів здорового способу життя), змістовний (знання теорії та методики формування в учнів початкових класів здорового способу життя) та процесуальний (практичні вміння і навички формування в учнів початкових класів здорового способу життя) компоненти [6].

Мотиви характеризуються сукупністю емоційно-позитивного ставлення особистості до діяльності та потребою до здійснення й усвідомлення громадської значущості праці. Важливим є розуміння студентами значущості знань про здоровий спосіб життя та їх застосування у навчальному процесі й у майбутній педагогічній діяльності. Ю. К. Бабанський відзначає, що успіх будь-якої діяльності залежить від бажання, прагнення, цікавості до роботи, потреби в дії, тобто від наявності позитивних мотивів [8].

У вищому педагогічному навчальному закладі пріоритет надається формуванню спеціальних професійно-педагогічних знань, які вдосконалюються в процесі навчально-професійної, а потім і професійної діяльності особистості. Професійне навчання, таким чином, розглядається як передумова майбутньої професійної компетентності.

Валеологічна підготовка майбутніх учителів передбачає адаптаційно-професійний, локально-професійний і системно-професійний етапи. Предметом спеціального розгляду стають проблеми співвідношення освіти і здоров'я, здоров'я і особистості, здоров'я і гуманізму, здоров'я і технократизму, ідеал освіченої людини, роль і місце педагогіки і педагогічної діяльності у формуванні здорового способу життя у школярів, національне здоров'я і загальнолюдські цінності [1; 10].

Формування валеологічної готовності конструктивно впливає на стратегію і технологію професійно-педагогічної підготовки вчителя, реалізуючись у професійній діяльності студентів на практиці. Валеологічні знання та вміння разом із іншими професійно значущими вміннями стають системоутворюючими елементами навчального змісту та структурують досвід педагогічної діяльності, надаючи їй певної завершеності. Пріоритетними проблемами і питаннями змісту валеологічної підготовки є детермінанти та складові соціокультурного і педагогічного проектування з позицій валеологічного підходу. Для підготовки майбутніх учителів із формування здорового способу життя учнів в усіх вищих педагогічних навчальних за-

кладах створено певні кафедри, на яких викладаються різні навчальні дисципліни з охорони здоров'я людини та безпеки життєдіяльності як інтегрованої дисципліни гуманітарно-технічного спрямування ("Основи здоров'я", "ОБЖ"), що узагальнює дані відповідної науково-практичної діяльності, формує поняттєво-категоріальний, теоретичний і методологічний апарат, необхідний для вивчення у подальшому охорони праці, захисту навколишнього середовища, цивільної оборони та інших дисциплін, які вивчають конкретні небезпеки та способи захисту від них.

Висновки. Отже, підготовка майбутнього вчителя початкових класів – це процес навчально-виховної роботи ВНЗ, спрямованої на озброєння студентів загальнопедагогічними та професійно-фаховими знаннями, вміннями і навичками; формування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя. Головним завданням закладу, який готує вчителя початкових класів, є формування суб'єкта професійної діяльності, здатного бачити і творчо розв'язувати проблеми педагогічного процесу в спільній діяльності з учнями. Важливими напрямками підготовки сучасного вчителя є соціально-психологічний, професійний та індивідуально-психологічний напрями. Усі вони пов'язані зі змістом педагогічної освіти, що складається з трьох циклів дисциплін: світоглядно-культурологічного (гуманітарно-культурного), психолого-педагогічного та фахово-методичного. Рівень готовності вчителя у стінах ВНЗ виявляється безпосередньо в його професійній діяльності. Основними компонентами змісту підготовки студентів до формування в учнів здорового способу життя є мотиваційний, змістовий та процесуальний компоненти. Валеологічна підготовка майбутніх учителів передбачає адаптаційно-професійний, локально-професійний і системно-професійний етапи.

Таким чином, зауважимо, що від схарактеризованих методів і вимог до їхнього використання залежить ефективність процесу професійної підготовки майбутніх педагогів, який впливає на формування та розвиток творчих умінь студентів – майбутніх учителів початкових класів. Теоретична значущість і недостатня практична розробленість проблеми відкривають перспективи для подальшого її дослідження.

Список використаної літератури

1. Абдуллина О. А. *Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования* / О. А. Абдуллина. – М. : Просвещение, 1990. – 141 с.
2. Апанасенко Г. А. *Физическое развитие детей и подростков* / Г. А. Апанасенко. – К. : Здоровье, 1985. – 80 с.
3. Власюк Г. *Формування у школярів прагнення до ведення здорового способу життя* / Г. Васюк // *Рідна школа*. – 2002. – №4. – С. 5–8.
4. Гончаренко С. У. *Український педагогічний словник* / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
5. *Державний стандарт початкової загальної освіти [Електронний ресурс]*. – Режим доступу : http://mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/state_standards/
6. Дурай-Новакова К. М. *Формирование профессиональной готовности к деятельности* / К. М. Дурай-Новакова. – М. : Просвещение, 1983. – 356 с.

7. Семиченко В. А. Психолого-педагогічні проблеми підготовки майбутніх вчителів / В. А. Семиченко. – К. : КДПІ, 1991. – 120 с.
8. Страшко С. В. До питання формування свідомості мотивації на здоровий спосіб життя в учнів / Страшко С. В., Животовська Л. А. // Проблеми освіти. – К., 2002. – Вип. 28. – С. 71–77.
9. Страшко С. В. Методика навчання основ здоров'я валеології та безпеки життєдіяльності / С. В. Страшко. – К.: Освіта України, 2006. – 104 с.
10. Чарлтон Е. Основні принципи навчання здорового способу життя / Е. Чарлтон // Питання психології. – 1997. – № 2. – С. 74–75.

Стаття надійшла до редакції 15.09.2015.

Радченя І. В. Подготовка будущего учителя начальных классов к формированию здорового образа жизни младших школьников

Статья содержит исследование теоретических аспектов подготовки будущего учителя начальных классов, которые касаются формирования здорового образа жизни младших школьников. Раскрывается содержание психолого-педагогической подготовки будущих учителей начальных классов, которое должно быть направлено на формирование у студентов определенных компонентов саморазвития. Рассматривается новая стратегия подготовки учителя начальных классов на современном этапе (формирование у студентов профессиональных качеств). Анализируются основные принципы валеологической подготовки будущих учителей в высших педагогических учебных заведениях, которые развивают их знания и умения относительно формирования здорового образа жизни в учеников начальных классов.

Ключевые слова: здоровье, здоровый образ жизни, валеология, подготовка, будущий учитель, принципы, стратегия.

Radchenya I. The Preparation of Future Primary School Teachers for the Formation of Younger Pupils 'Healthy Lifestyle

The article contains a study of the theoretical aspects of the preparation of future primary school teachers for healthy lifestyle to younger children. The content of psychopedagogical training of future primary school teachers should be aimed at formation of student's specific components of self-development. A new strategy for the preparation of primary school teachers under current conditions is considered (the formation of students' professional qualities). The article presents the basic principles analysis of valeological training of future teachers who are developing their knowledge and skills in higher educational institutions in order to promote healthy lifestyles among primary school pupils. Therefore, preparation of the future primary school teachers in the higher educational establishment is the process of educational work, aimed at equipping the students with some general and professional pedagogical knowledges, skills and abilities, and formation of professional and personal qualities of future teachers. The main objective of the institution training the primary school teachers, is the formation of a subject of professional activity who able to see and creatively handle the tasks of the pedagogical process in their joint activity with the pupils. The important areas of modern teacher training are socio-psychological, professional and individual psychological trends. They are all connected with the pedagogical education content, consisting of three cycles of disciplines: philosophical-cultural (humanitarian and cultural), psychological-pedagogical and professional-methodical. The level of teacher's preparedness within the university's boundaries is manifested directly in his professional practice.

Key words: health, healthy lifestyle, preparation, future teacher, principles, strategy.